

Przeracki, Jerzy

Sprawozdanie z sesji naukowej "Stan i potrzeby badawcze w zakresie dziejów Warmii i Mazur"

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 259-262

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Przeracki

SPRAWOZDANIE Z SESJI NAUKOWEJ
„STAN I POTRZEBY BADAWCZE W ZAKRESIE DZIEJÓW
WARMII I MAZUR”

3 grudnia 1976 roku w Domu Środowisk Twórczych w Olsztynie odbyła się sesja naukowa „Stan i potrzeby badawcze w zakresie dziejów Warmii i Mazur”. Zorganizowano ją z okazji jubileuszu 15-lecia Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Uroczystego otwarcia sesji dokonał przewodniczący Rady Naukowej Ośrodka Badań Naukowych, prof. dr Józef Burszta, który następnie poprosił prorektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, doc. dr. Stanisława Szostakowskiego, o objęcie przewodnictwa w obradach. Stanisław Szostakowski w krótkim wprowadzeniu przedstawił między innymi zasługi wybitnych działaczy ruchu polskiego na Warmii i Mazurach oraz dzieje olsztyńskich badań regionalnych.

Jako pierwszy zabrał głos Wojciech Wrzesiński z Uniwersytetu Wrocławskiego, który przedstawił przygotowany wspólnie z Włodzimierzem Suleją referat pt. *Świadomość historyczna mieszkańców Warmii i Mazur*¹.

„Autorzy na podstawie terenowych badań ankietowych oraz wieloletniej obserwacji towarzyszącej starali się ustalić współczesny obraz potocznej świadomości historycznej społeczeństwa na Warmii i Mazurach. Współczesny kształt świadomości historycznej jest rezultatem tak świadomego oddziaływania czynników wychowawczych, wpływów szerszych procesów politycznych, przemian ogólnokulturowych, jak i usytuowania regionu w całym organizmie państwa polskiego. Podobnie, jak w innych regionach, również na Warmii i Mazurach nastąpiło zmniejszenie zainteresowań historycznych oraz zmniejszenie roli czynnika historycznego w życiu współczesnym. W chwili obecnej nie ma bezpośredniej zależności między postępem i aktywnością badań naukowych nad historią Warmii i Mazur a kształtem potocznej świadomości historycznej. Niejednokrotnie brakuje odpowiednich sposobów popularyzacji ustaleń naukowych na temat historii Warmii i Mazur. Niedostatek wiedzy o przeszłości Warmii i Mazur tłumaczy się nie tylko charakterem i sposobem jej popularyzowania, ale i ukształtowanym modelem historii tego regionu. Historia Warmii i Mazur, zawierająca wiele błędów, porażek polskich, nie mając licznych przykładów czynów bohaterskich, wydarzeń o znaczeniu ogólnonarodowym, nie jest często, szczególnie w młodym pokoleniu — szukającym w treściach historycznych uzasadnień dla swoich aspiracji — przedmiotem żywego zainteresowania. Potoczna świadomość historyczna o dziejach Warmii i Mazur jest przytłoczona świadomością ogólnopolską. Bardziej aktywne z historii War-

¹ Zab. W. Suleja, *Sprawozdanie z obozu badawczego Studentekich Kół Naukowych Historyków Uniwersytetu Wrocławskiego i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1975, nr 4, ss. 547—550.

mii i Mazur są te wątki, które łączą się z wydarzeniami ogólnopolskimi. Stopień informacji historycznej, wzrastający wraz z ogólnym wykształceniem, nie jest wysoki. Wraz z wykształceniem rozszerza się także i perspektywa czasowa przeciętnego mieszkańca tego regionu."

Następnie Janusz Małek (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) odczytał referat nieobecnego na sesji Karola Górskiego, zatytułowany *Problematyka dziejowa Warmii 1454—1772*.² Franciszek Mincer z Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy zaprezentował *Węzłowe problemy dziejów Prus Książęcych 1525—1701*.

Edward Martuszewski (Stacja Naukowa Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie) omówił potrzeby badawcze w zakresie dziejów Prus Wschodnich od końca XVIII do połowy XIX wieku.

Po krótkiej przerwie wznowiono obrady, którym przewodniczył doc. dr hab. Janusz Małek. Kazimierz Wajda (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk w Toruniu) zasygnalizował problematykę społeczno-gospodarczą Prus Wschodnich od połowy XIX wieku do 1918 roku.

Zygmunt Lietz (Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego) omówił ruch robotniczy w Prusach Wschodnich w XIX i XX wieku.

Prusy Wschodnie w latach 1918—1945 i potrzeby badawcze w tym zakresie przedstawił Bohdan Koziełło-Poklewski (Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego). Stwierdził on, że szczególnie dotkliwie daje się odczuć brak syntezy dziejów szkolnictwa polskiego w Prusach Wschodnich w okresie międzywojennym. Dojrzała już również sytuacja do przygotowania syntezy na temat tej prowincji w polskiej myśli politycznej. Nie najlepiej przedstawia się nasza znajomość życia gospodarczego i politycznego Prus Wschodnich w latach Republiki Weimarskiej, a także wiedza o warunkach życia mieszkańców tej prowincji w okresie II wojny światowej. Szczegółowych badań wymaga prasa (w omawianym okresie podstawowy oręż w kształtowaniu opinii publicznej) oraz na przykład polityka gospodarcza nazistów.

Ostatni referat *Warmia i Mazury 1945—1975* wygłosił Tadeusz Filipkowski (Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego).³

Na sesji oprócz referatów przedstawiono także dwa komunikaty o zasobach źródłowych.

Źródła do dziejów Warmii i Prus Książęcych w XVI i XVII wieku omówił szczegółowo ks. Alojzy Szorc (Seminarium Duchowe „Hosianum” w Olsztynie). W swym interesującym wystąpieniu referent skoncentrował się na przedstawieniu zasobu archiwów rzymskich, a przede wszystkim watykańskich, ponieważ archiwalia Getyngi i szwedzkie są szerzej znane badaczom dziejów Warmii i Prus Książęcych. Alojzy Szorc wskazał także na znaczenie cennych materiałów źródłowych, przechowywanych w Archiwum Diecezji Warmiń-

² Powyższy referat drukujemy w niniejszym numerze „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” ss. 173—176.

³ Zob. T. Filipkowski, *Stan badań nad dziejami społecznymi i gospodarczymi Warmii i Mazur w 30-lecie PRL*, KMW, 1975, nr 4, ss. 505—520 oraz tenże, *Warmia i Mazury w latach 1945—1974 (Stan i program badań)*, *Zapiski Historyczne*, t. 41, 1976, z. 2, ss. 103—106, a także B. Łukaszewicz, *Węzłowe problemy rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturalnego Warmii i Mazur w okresie 30-lecia PRL. Sprawozdanie z sesji naukowej*, KMW, 1975, nr 2, ss. 275—280.

Nie streszczamy referatów, ponieważ większość ich będzie drukowana w najbliższych numerach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”.

skiej w Olsztynie oraz przedstawił osiągnięcia i zamierzenia edytorskie historyków skupionych wokół „Hosianum”.

Znaczenie archiwów polskich i zagranicznych dla badaczy historii Prus Wschodnich w okresie XIX i pierwszych dziesięcioleci XX stulecia przedstawił w swoim komunikacie Kazimierz Wajda. Niezbyt korzystny dla historyków polskich fakt, iż w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie znajdują się jedynie szczątki zespołów rejencyjnych i landrackich powoduje, że archiwaliów proveniencji wschodniopruskiej należy szukać poza granicami Polski. Duże znaczenie historyczne mają akta byłego archiwum królewieckiego, przechowywane obecnie w Getyndze. W drugiej części swego wystąpienia referent wskazał na znaczenie zasobów aktowych archiwów w Poczdamie i Merseburgu. W Republice Federalnej Niemiec mamy jedynie uzupełnienia do akt centralnych urzędów i instytucji państwa pruskiego, przechowywanych w Poczdamie i Merseburgu. Znajdują się one w Geheimen Staatsarchiv in Berlin-Dahlem oraz w Bundesarchiv in Koblenz. W tym ostatnim szczególnie cenne są spuścizny po pruskich działaczach państwowych.

W dyskusji jako pierwszy zabrał głos Krzysztof Pietrasewicz (Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego). Omówił on stan i potrzeby badawcze w odniesieniu do historii Kościoła ewangelickiego w Prusach Wschodnich wskazując przy tym na fakt, iż w państwie pruskim podział narodowościowy pokrywał się z podziałem klasowym (Niemcy — klasa rządząca, Polacy — klasa wyzyskiwana).

Janusz Jasiński (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk) w swoim wystąpieniu nawiązał do postulatu, wysuniętego na sesji w 1965 roku, aby zaktywizować badania nad dziejami Warmii⁴. Postulat ten jest częściowo realizowany (prace nad *Atlasem historycznym Warmii w drugiej połowie XVI wieku* i nad *Słownikiem historyczno-geograficznym Warmii w średniowieczu*), niemniej istnieje luka badawcza dotycząca Warmii w XVII i XVIII wieku. Skoncentrowanie badań nad dziejami Warmii spowodowało, iż zaniedbane zostały badania historii Prus Książęcych. Janusz Jasiński zasygnalizował rozbieżności, dotyczące końcowej cezury chronologicznej w dziejach Prus Książęcych (czy rok 1701, czy też pierwsze lata panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, kiedy to Polska uznawa tytuł króla w Prusach?). Dzieje Prus Wschodnich w XIX wieku znajdują swe odbicie w tomie III *Historii Pomorza*, przygotowywanym przez zespół pod kierunkiem Gerarda Labudy (m.in. Tadeusz Cieślak, Marceł Kosman, Stanisław Salmonowicz, Bogdan Wachowiak, Kazimierz Wajda i inni).

Dyskutant zwrócił również uwagę na problem ludności mazurskiej w państwie pruskim. Przypomniał, że uczeni zachodniemieccy (m.in. Walther Hubatsch) podkreślają fakt, iż wyznanie Mazurów i tradycja państwowa łączy ich z Niemcami. Historycy polscy natomiast akcentują pochodzenie etniczne Mazurów i ich przywiązanie do języka polskiego. Jak widać, każda strona ma własne ważne argumenty. Ale powstaje pytanie: ponieważ Mazurzy — ludność etnicznie polska — mieszkali tak długo w państwie pruskim, czy nie zaczęła się wykształcać w związku z tym „narod mazurski” (lub

⁴ Zob. *Stan i potrzeby nauk społecznych na Warmii i Mazurach. Referaty z sesji naukowej w Olsztynie 26—27 II 1965 r.* Olsztyn 1966. Sprawozdanie z dyskusji opublikował A. Łukaszewski, *Potrzeby badawcze humanistyki na Warmii i Mazurach*, KMW, 1965, nr 2, ss. 301—316.

„wschodniopruski”) i czy od połowy XIX wieku nie szły w państwie pruskim pewne trendy w tym kierunku? Tej roboczej hipotezy trudno nie postawić, jeśli weźmie się pod uwagę na przykład proces kształtowania się świadomości narodowej Michała Kajki lub też powodzenie Ermländer- und Masurenbundu w czasie plebiscytu w 1920 roku.

Janusz Małek zwrócił uwagę, iż badając dzieje Prus Książęcych nie można ograniczać dociekań naukowych tylko do historii politycznej, ale należy w większym niż dotychczas stopniu zająć się historią szkolnictwa i kultury, bowiem uczeni zachodni Niemcy mają znacznie poważniejszy od nas dorobek w tej dziedzinie⁵.

Jan Powierski podkreślił niezadowolający stan badań nad dziejami Prusów. Jest to problem ważny dla historii regionu i uchwycenia genezy państwa krzyżackiego. Ponadto Prusowie w XIII wieku znajdowali się na takim etapie rozwojowym, na jakim plemiona polskie w IX i X wieku. Z tego względu dokładne zbadanie dziejów Prusów może przynieść wiele cennych ustaleń dotyczących początków naszej państwowości. Na gruntowne opracowanie czeka również zagadnienie drobnej szlachty i wolnych pruskich na Warmii, a ustalenia w tym zakresie można porównywać z problematyką tzw. szlachty kaszubskiej (tzn. północnopomorskiej) oraz mazowieckiej (nie bez znaczenia mogą tu być analogie skandynawskie i nadbałtyckie).

Większego zainteresowania wymaga problematyka miejska Warmii i Prus Książęcych w późnym średniowieczu i w okresie nowożytnym. Należy kontynuować prace źródłoznawcze i edytorskie (niezbędna jest przede wszystkim kontynuacja doprowadzonego jedynie do roku 1435 kodeksu dyplomatycznego warmińskiego oraz wydawanie drukiem ksiąg skarbowych i na przykład warmińskich wizytacji diecezjalnych).

Zygmunt Lietz poruszył zagadnienie wymiany mikrofilmów przypominając, że gdy w roku 1968 władze archiwalne RFN zwróciły się do Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych z propozycją wymiany 3 mln klatek mikrofilmów z Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie, archiwum olsztyńskie mogło zaoferować jedynie 0,5 mln klatek mikrofilmów. Obecnie nasze możliwości w tym zakresie są o wiele większe i należałoby zadbać, aby sprawa wymiany mikrofilmów została nareszcie załatwiona pozytywnie. Dyskutant wystąpił także z postulatem zwrócenia bacniejszej uwagi na zagadnienie mecenatu świeckiego i kościelnego w dziedzinie kultury i oświaty w Prusach Książęcych.

Franciszek Mincer wskazał na zaniedbanie problematyki historii kultury, podkreślając konieczność podjęcia prac nad dziejami drukarstwa w Prusach Książęcych, zwłaszcza drukarstwa królewieckiego. Sprawami tymi interesują się studenci Uniwersytetu Wrocławskiego na seminarium magisterskim prof. dr. Bronisława Kocowskiego. Ich prace są ciekawe i należałoby zastanowić się nad możliwością opublikowania przynajmniej fragmentów najlepszych z nich.

Sesją wytyczyła zadania na najbliższe lata dla historyków polskich, zajmujących się dziejami Warmii i Mazur oraz sformułowała interesujące postulaty badawcze, które zapewne już wkrótce będą realizowane.

⁵ Zob. np. P. G. Thielen, *Die Kultur am Hofe Herzog Albrechts von Preussen 1525–1568*, Göttingen 1953 oraz I. Gundermann, *Die Anfänge der ländlichen evangelischen Pfarrbibliotheken im Herzogtum Preussen*, *Blätter für deutsche Landesgeschichte*, Bd. 110, 1974, ss. 104–154.